

УДК 159.922

Робота з реальністю при організації міжсистемних інформаційних потоків

Володимир Шедяков,
доктор соціологічних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту європейських досліджень
НАН України

Стаття містить аналіз соціального контексту та характеру міжсистемних інформаційних потоків. Доведено, що соціальні детермінанти інформаційних трансформацій сформовані комплексом глобальних соціокультурних процесів постмодернізації та характерних особливостей розвитку України. Запропоновано перспективну модель розвитку соціального управління та сформовано пропозиції з корекції соціально-економічних реформ.

Ключові слова: стимулювання, реальність, соціальна система, інформаційний потік..

The article contains analysis of the social context and character of information streams. It is stated that social determinations of information transformations are created by complex of global socio-cultural processes of postmodernization and characteristic traits of the development of Ukraine. The author designed the forecast models of social management development and created proposals for the socio-economic reforms correction.

Keywords: stimulation, reality, social system, information stream.

Конкурентоспроможність національної економіки нині залежить від вміння зайняти перспективну господарську нішу, адекватну ресурсам країни та її амбіціям. Для України це позначає, передусім, поєднання структурної трансформації для забезпечення формування привабливої для інновацій економіки знань зі зміцненням соціальної сфери. При цьому, по-перше, наявність природно-ресурсної бази – не гарантія благополуччя,

значно важливіше – якість її використання. По-друге, певні перспективні шляхи пов'язані з великими авансовими витратами, тому їх розгляд заздалегідь беззмістовний.

Крім того, не можна пов'язувати прогрес країни з її тотальної сервісизацією в світовому розподілі праці (така орієнтація може становити загрозу справжній самостійності держави) чи намагатися ігнорувати міжнаціональні процеси, що несуть різке зростання ролі обслуговування. Наприклад, за класифікацією Світової організації торгівлі на сьогодні виокремлюється понад 150 видів найважливіших послуг, класифікованих у 12 секторів: ділові, послуги зв'язку, будівельної й інженерної діяльності, дистриб'юторські, освітні, екологічні, фінансові, охорони здоров'я, соціального забезпечення, туризму, організації дозвілля, культурних і спортивних заходів, транспортні та інші [1].

Специфіка постсучасних змін суттєво впливає на можливості лобювання інтересів, а отже – інформаційних внутрішніх та міжсистемних регуляцій дійсності для впливу як на соціальні відносини, так і на важливі процеси. Нині складаються умови збільшення ефективності стратегії використання непрямих дій та smart power (в єдності варіантів жорсткої та м'якої влади) для вирішення складних багатоаспектних завдань трансформації реальності [2-5]. При цьому додатково актуалізується роль інформаційної сфери як простору їх реалізації. Криза створює додаткові об'єктивні передумови не тільки оновлення технологічного, структурно-економічного типу розвитку, а й переформатування політичної реальності. Водночас під час різких трансформацій можуть відчуватися спроби маніпулювання методами прихованого керування, психологічний тиск ймовірності ситуації політичного хаосу, початку періоду політичної депресії в суспільстві, зростання політичних провокацій, посилення діапазону втрачених можливостей.

Втім, як відомо, інформаційний простір завжди є асиметричним: наприклад, продавець, як правило, знає про свій товар більше, ніж покупець. При цьому можливість застосування принципово різних управлінських ресурсів (і навіть методів) проведення трансформацій тільки підтверджує початкову проблемність дій. Отже відповідні трансформації інформаційних комунікацій є асиметричними, різношвидкісними та мають суттєві регіональні відмінності. Тому при аналізі змісту та ефективності різнорівневих управлінських композицій інформаційних впливів під час зміцнення в суспільстві елементів еkleктики та плюральності часто найбільш доцільним є ймовірнісний підхід. Причому якщо оптимістична інтерпретація впливу передбачає, що дійсність реагує на заходи очікуваним чином та припускає, ніби дискурсивні (засновані на попередніх міркуваннях) моделі виправдані, то песимістична характеризує ситуацію як накопичення негативних передумов прийдешніх змін і подій, яке відбувається непомітно і раціонально не інтерпретується аналітичною парадигмою. Тому робота з реальністю при організації міжсистемного

інформаційного потоку ускладнюється, але розпливчатість рубежів між сприйняттям і уявою може бути використана цілеспрямовано. Відповідно, за суб'єктом будь-яке культуртрегерство для країни може бути спрямовано ззовні або з середини, але для об'єкту впливу його суб'єкт – завжди ззовні, з іншого соціального, культурного, ідеологічного тощо прошарку, навіть якщо з тієї самої країни.

Як відомо, ще з радянських часів добре відомими є критично важливі для засвоєння тематики роботи з інформацією наукові дослідження її природи, можливостей спрямованої її трансформації, зокрема – з урахуванням особливостей епохи. З часів Г. Лассвела і до розробок Е. Аронсона та Е. Пратканіса аналізуються можливості пропаганди, набувають популярності ідеологи використання механізмів поширення цінностей, «різнокольорового оксамиту», гнучкої влади (Зб. Бжезинський, Р. Мак-Чесні, Дж. Най, Дж. Шарп), вивчаються технології та моделі інформаційної взаємодії (І. Панарін, С. Кара-Мурза, С. Кургінян Г. Почепцов, О. Литвиненко, С. Бухарін, В. Циганов, В. Фаркаш тощо), а також маніпуляцій – відповідно до їхнього середовища. Концепція домінанти О. Ухтомського демонструє, як позиція людини у найважливішому для неї питанні трансформує усі інші погляди. А відома дослідниця Е. Ноелле-Нойманн у 50-х роках ХХ століття винайшла ефект «спіралі мовчання»: змінити базові настанови людини можна саме шляхом поміщення її в гомогенне інформаційне середовище, аби вона не мала можливості отримувати нове «інформаційне харчування» для підтримки моделі світу. Тоді під страхом соціальної ізоляції людина спочатку буде просто мовчати, а потім або асимілюється, змінивши свої погляди, або залишить це середовище. Пізніше на базі «спіралі мовчання» була створена теорія селективного сприйняття («selective exposure»), яка доводила, що будь-яка відкрита боротьба ідей стабілізує попередні настанови індивіда. Ж.-В. Мюллер підкреслює значення в складі «соціального іміджирінгу» міфів, символів та алегорій. Добре відомі наукові школи, представники яких пройшли суттєвий шлях з вивчення природи реального й ідеального, можливостей роботи з ними в умовах взаєморезонування свободи та відчуження: насамперед, Ю. М. Давидов, В.В. Кізіма, І. В. Бичко, В.О. Звіглянч, Е. В. Ільєнков, М.І. Лапін, М.О. Ліфшиц, М. В. Желнов, Д. І. Дубровський, М. Розенталь, Є.Я. Режабек, Ю. В. Согомонов, І. С. Нарський, Т. І. Ойзерман, В. І. Толстих, Ф. Т. Михаїлов, В. М. Межуєв, Я. І. Кузьмінов, Е. С. Набіулліна, В. В. Радаєв, Т. П. Субботіна, С. Платонов та ін.

Водночас, аспект, пов'язаний з дослідженням можливостей і меж продуктивної роботи з реальністю при організації міжсистемних інформаційних потоків, продовжує зберігати ознаки недостатньо вивченого, хоча й вкрай важливого для суспільства. Постає проблема – як забезпечувати плідний баланс енергії, ефективну підтримку рівноваги плинності і збереження існуючого. Школи методологічного впливу, коучингу, позитивної візуалізації, онтопсихології, нейролінгвістичного

програмування, діанетики, трансерфінгу реальності та інших напрямів роботи з реальністю намагаються вдосконалити свої технології виходу за рамки жорстких поведінкових інтерпретацій свого «я», проведення змін реальності через трансформації її сприйняття.

Можливості раціонально запланованих та добре керованих управлінських впливів обмежені завжди і повсюдно. Але умови, котрі іноді характеризують як постмодерн (тим більш – постнедомодерн, квазіпостмодерн), а також процеси постсучасної модернізації, постмодернізації: коли і культура принципово відкрита, кожна особистість може вибирати в неї близьке для себе й відповідним чином добудовувати, існують дієві механізми лобювання різноманітних інтересів, і стан суспільства принципово неорганічний та різнорідний – особливо сприяють використанню технік стимулювання бажаних трансформацій. Воно може здійснюватися, наприклад, через забезпечення: 1) формування загального (сукупного) середовища потрібних змін; 2) створення «точок конденсації» (людських, регіональних, соціальних, етнонаціональних, професійних, вікових тощо) потрібних зсувів; 3) перерозподіл ресурсної бази.

«У мережевій структурі великим зрівняльним чинником є сама інформація. Ієрархічні методи, такі ефективні у минулому, сьогодні дають збій – багато в чому тому, що їм не вистачає горизонтальних зв'язків. У майбутньому системи проектуватимуться з урахуванням бічних і горизонтальних зв'язків, навіть багатонаправлених і таких, що перекриваються. Те, що зараз виробляється, – це мережевий стиль *управління*» [6, с. 282-283]. В тому ж напрямі діють можливості впливати на суспільство в глобальному масштабі, що надаються Інтернетом. Взагалі «соціальні комунікації мають серйозний потенціал не тільки в галузі утримання стабільного стану соціальної системи, але й у сфері трансформації соціальних систем, у першу чергу в еволюційних видах трансформації, коли зміни відбуваються поступово і практично непомітно для сучасників. Масова свідомість не змінюється сама по собі. Переходи до нових епох стимулюються активною циркуляцією нових ідей» [7, с. 87].

Утім, саме символи, закладені в мову й терміни, формують своєрідний каркас світосприйняття, створюють його внутрішню структуру. Тому, наприклад, боротьба за начебто міфологеми та фольклорно-мовні традиції минулого обертається зовсім прагматичним вибором майбутнього. Крім того, механізми та соціальні технології «м'якої» влади часто базуються на фундаментальних рівнях людської особистості, що відкриває додаткові можливості та ліквідує певні обмеження в продуктивній роботі з реальністю при організації міжсистемних інформаційних потоків. Причому при інтенсивних і насичених інформаційних потоках головною проблемою роботи з ними стає відбір потрібного та якісного серед інформаційного шуму.

Тут має місце своєрідне «обертання основи»: якщо інструментальні цінності формуються інтересами й потребами людини, то фундаментальні

– самі їх формують. Інакше кажучи, і на досить динамічному актуальному «побутовому» рівні світосприйняття відкриваються так звані додаткові ніші впливу на людину. Це поширює можливості боротьби не стільки силової, фізичної, скільки за свідомість і підсвідомість людини, дає змогу не перемагати шляхом ліквідації людини, а робити привабливою для неї бажану поведінку. Відтак, основи інформаційної безпеки змінюють діапазон ефективних чинників і ресурсів та ідеології й дедалі більше використовують невичерпний потенціал міфічних та фольклорних конструкцій, який пов'язаний зі здатністю поєднувати корпоративні інтереси із загальними, і, таким чином, слугувати ефективним засобом реалізації намірів певних верств. Подібність механізмів ідеології й міфології пояснюється змістом першої як системи ідей, що відповідає ціннісним орієнтаціям відповідної людської спільноти.

Використання символів при роботі з реальністю в організації міжсистемних інформаційних потоків є цілком виправданим. Наприклад, як підкреслюють американські вчені К. Джонсон-Карті та Дж. Копленд, соціальні технологи через рекламу впливають на аудиторію символами. Тобто виборці, наприклад, сприймають політичний світ не як реальний, а як символічний. Користуватися символами в технологічних цілях соціального інженерінгу зручніше: від об'єкту впливу не вимагається аналіз обдумування, систематизація. Відтак їх можна розглядати як засіб корегування думки в потрібному для маніпуляторів напрямі [9, 10].

С. Кургінян також підкреслює важливість трьох складових частин руху від ідеології до життя: усвідомлення значення Смислів – створення Смислів – впровадження у життя (трансформація життя) [11]. Наприклад, на основі провідних системних символів та психокомплексів можна не тільки закріпити інформацію в підсвідомості людини, а й надати їй відповідного забарвлення поза бар'єрами критичності. У свою чергу, це створює потрібну настанову, яка, так би мовити, облаштовує під себе всі інші відомості і забезпечує їх інтерпретацію. Таким чином спрощується вирішення переконливих завдань, створення потрібних нахилів, обрання відповідних підходів до вирішення проблем, навіювання бажаних ідей як абсолютно неминучих, природних і прогресивних, аж до спричинення необхідних трансформацій на рівнях процесів та відносин і вкорінення регуляторів поведінки окремої людини: «Який піп, така і його молитва».

Взагалі «м'яке» регулювання безпосередньо передбачає визнання суб'єктивності уявлень кожного. Тому культивує перманентне навчання і зміну оцінок та роботу з ймовірними явищами рівня окремих подій, соціальних відносин і потоків (процесів). При цьому потрібно врахувати, що цивілізації формують власні обмеження та вимоги до знакових систем. Отже, асоціативний варіант трансформації світосприйняття оперує переважно соціальним (а не індивідуальним) віддзеркаленням і ґрунтується на символах та архетипах. Як відомо, процес позначення дій та думок фігурами або кольором взагалі є характерним символізму

людського мислення. Водночас, будь-яка складність відносна, оскільки її сприйняття залежить від вмотивованості людей. Утім ті самі символи для різних народів і соціальних груп позначають різне. Проте, якщо сакральні міфи визначають структуру фольклору, то соціальні й політичні – його тканину [12; 13].

Сьогодні для оцінки та організації управлінського впливу на взаємодію інформаційних систем вкрай суттєво, що глобалістичні тенденції постмодерну неминуче породжують і посилюють регіоналізацію, яка закріплює специфічну систему соціальних символів та міфів, певних «культурних координат» кожної людини як людини соціальної. Зокрема універсальні демократичні цінності накладаються на національні й регіональні особливості демократії, що відображаються на різноманітті поглядів на сутність демократичного устрою. Тому в умовах постмодернізації особливо важливо не допустити подвійних стандартів, поважати національні та історичні особливості кожної держави без спроб культуртрегерства.

«Різниця між символом і ритуалом хоч і істотна, але в деяких відносинах вони тотожні. Наприклад, використання предметів, частин одягу і т.д. людиною може іноді мати значення символу або ритуалу.., що передають інформацію від однієї людини іншій або іншим; і символ.., і обряд, і звичай, і релігія завжди були первинними, початковими «стабілізаційними чинниками» минулого, що оберігали саме суспільство» [14, с. 151]. Причому «символ допомагає не тільки зафіксувати минуле. але і взаємодіяти з ним в реальності» [14, с. 153].

Водночас керування як окремими подіями, так і потоками міжсистемних відносин передбачає врахування характеристик не тільки соціально-індивідуального або психологічно-індивідуального рівнів свідомості, а й площини підсвідомості та системної надсвідомості архетипів. Причому в напрямках формування постсучасності становлення організованості рівнозначне нарощуванню сукупної інформації, її застосуванню з метою розвитку і використання сутнісних сил людей. При максимальній ентропії (невпорядкованості) всі варіанти вибору рівноймовірні. Самоорганізація процесів виявляється в перевазі одних дій і поведінкових особливостей над іншими. У цьому сенсі структура – це стійка форма соціальних зв'язків. Вона здатна стабілізувати або нарощувати вихідні значення процесів, відповідним чином перетворюючи вхідні показники і тим самим роблячи деякі події вірогіднішими.

Будь-яка людина в ході праці виступає частиною спільності, стійкі відтворювані зв'язки усередині якої зумовлюють індивідуальний вибір і поведінку, диктують мотиви. Соціальна й економічна дійсність, її тенденції не можуть бути адекватно сприйняті без фіксації структур і їх взаємодій. Категорія соціальної мережі якраз і орієнтує на вивчення не тільки (і не стільки) окремих комунікацій, скільки їх внутрішньо- та міжсистемних мереж. Різні форми відносин задають відмінні мережі навіть при

ідентичному наборі соціальних функцій і завдань. Мережі відображають і наявні, і відсутні зв'язки, повноцінні й інвалідні комунікації. Помітнішим стає виникнення миру, що складається з доволі різнорідних частин; держав, що віддаляються одна від одної в координатній сітці соціального вибору; підходів, що випливають з пріоритетів свободи, демократії, прав людини.

Відтак міжсистемні інформаційні впливи можуть організуватися за допомогою механізмів м'якої влади. Це дозволяє опанувати та використати постмодерні тенденції, обійти певні нормативно-правові перепони, подолати ресурсні обмеження формування «вікон уразливості» [15-17]. Професор факультету психології Гарвардського університету США С. Пінкер у роботі «Мова як інстинкт» стверджував: «Думка про те, що організація людського розуму припускає використання абстрактних змінних і структур інформації була (і в деяких колах залишається) шокуючою заявою. Складна організація мислення – не наслідок навчання; можливість навчання є наслідком складної організації мислень» [18, с. 114]. «Отже і міфологія, і музика, і театр, – все це засоби спілкування з колективною свідомістю, поза контролем свідомості індивідуальної. Це пояснюється, серед іншого, тим, що блокується індивідуальна критичність людини, вона перестає бути собою, а більше спирається на колективні інстинкти» [7, с. 91]. Здійснюється вихід на ментальні надприродні структури поза обмеженнями звичайного життя. «Відкладення всього родового досвіду людства... підняло групу архетипів до статусу верховних регулятивних принципів релігійного і навіть політичного життя і привело до несвідомого визнання їх величезної психічної сили і влади» [19, с. 53].

При цьому міфотворення може бути як стіхійним, так і цілеспрямованим; як руйнівним, так і продуктивним. У формуванні ж міфів та символів творча роль належить і «верхам» і «низам». Відтак розвиток навиків управління поведінкою доповнюється обкатом технологій масової дії за допомогою культурних шаблонів. Подана певним чином інформація може надихати на вельми специфічну поведінку. Разом з тим, проблема інтерпретації образів відкриває можливості різноманітної раціоналізації результатів сприйняття символічних рядів. У цьому контексті мова – це система слів і методів поєднання слів, знак – предмет або явище для уявлення іншого предмету або явища, слово – форма знаку, а код – система сигналів [20, с. 64]. Для підвищення якості обробки свідомості в умовах мідіатизації соціально-політичного середовища можуть спробувати всіляко сприяти відторгненню, мінімізації, мінливому тлумаченню інформації, що кореспондується зі справжньої реальністю. Для цього можливо, наприклад, топоти в інформаційному шумі і дезавувати будь-які проблески знань про дійсний стан справ, заміщаючи їх яскравими, ефектними сурогатами й породжуючи ілюзії наявності достовірних знань. Людина в стані зміненої психіки здатна сприймати інакше і більше взаємозв'язків, аніж у стані спокою. Ця комплексна обробка породжує

соціальні потоки «підконтрольних творців»: фактично – зомбі, але з можливостями творчої ініціативи – в першу чергу, серед носіїв латентної ознаки схильності певному типу інформаційної і психофізичної дії.

Зрозуміло, що і будь-якій фахівець може розчинитися в натовпі, стати його звичайною складовою частиною. Причому підсвідомість може застосувати найбільш нестандартний спосіб, про який свідомість навіть не думає, – але «витягування» його вимагає деколи тривалих практик трансформації психофізичних систем. Так, немає нічого більш практичного за упроваджені ментальні кліше. При активному інформаційному і психофізичному впливі і зміні соціальної картини з внесенням соціального вірусу можливим стає феномен «зовнішнього самоврядування», коли, гадаючи, що керується виключно власними інтересами, об'єкт діє за вбудованим у його уявлення світу певним планом у рамках реалізації чужої стратегії. Тобто відчуження досягається переважно не втратою свого змісту, а отруєнням чужою «начинкою», «троянським конем». Причому бажана для зовнішньої стратегії трансформація поведінки несамостійних вже об'єктів маскується під стихійне переслідування ними своїх цілей. Відповідно, зміна прихованої мотивації стає елементом методики впровадження ідей [21]. Власні цілі на несвідомому рівні підміняються зовнішніми. Людина стає носієм зовнішніх інтересів, усвідомлюючи їх як власні. Її збуджені зовнішніми емоціями та мотивами в наслідок цього резерви організму (індивідуального і соціального) колосальні.

Отже, в цих умовах, безперечно, «на порядку денному» – оновлення систем соціального управління та озброєння їх адекватними епосі технологіями, зміцнення різних елементів інформаційної інфраструктури й моделей трансформації міжсистемних інформаційних потоків, адекватне умовам медіатизації соціально-політичного середовища з можливостями для вирішення складних багатоаспектних завдань реалізації ефективності стратегії використання непрямих дій та smart power (в єдності варіантів жорсткої та м'якої влади). Це може здійснюватися, зокрема, шляхом стимулювання бажаних трансформацій в індивідуальній свідомості та громадській думці, а відтак – у соціальних відносинах і процесах.

Література:

1. World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org/>. – Назва з титул. екрану.
2. **Бжезинский 36.** От надежды к дерзанию // Россия в глобальной политике. – 2010. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.globalaffairs.ru/numbers/42/13266.html. – Назва з титул. екрану.
3. **Nye J. S.** Soft Power. The means to success in world politics. – NY.: Public Affairs, 2004. – 174 p.
4. **Шарп Дж.** От диктатуры к демократии. Концептуальные основы

освобождения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://maidan.org.ua/news/index.php3?bn=maidan lib&key=10230059&action=view](http://maidan.org.ua/news/index.php3?bn=maidan%20lib&key=10230059&action=view). – Назва з титул. екрану.

5. **Кургинян С.** Русский постмодерн и новая игра З. Бжезинского [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kurginyan.ru/clubs.shtml?cat=41&id=291. – Назва з титул. екрану.

6. **Нейсбит Дж.** Мегатренды. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С.282-283.

7. **Почепцов Г. Г.** Глобальні проекти: конструювання майбутнього. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2009. – 212 с.

8. **Мамардашвили М. К.** Картезианские размышления. – М.: Издат. группа «Прогресс»; Культура, 1993. – 352 с.

9. **Goodin R.** Manipulatory Politics. – NewHaven: Yale University Press, 1980. – 250 p.

10. **Jonson-Cartee K. S., Copeland G. A.** Manipulation of the American Voter. Political Campaign Commercials. – Praeger Westport, Connecticut, London, 1996.

11. **Кургинян С.** Все определит сфера смыслов. Какие стратегические задачи должна решить Россия в ближайшие 25 лет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kurginyan.ru/publ.shtml?cmd=art&auth=10&theme=&id=1940. – Назва з титул. екрану.

12. **Лосев А. Ф.** Проблема символа и реалистическое искусство. – М.: Искусство, 1995. – 320 с.

13. **Фадеева Т. М.** Образ и символ. – М.: Новалис, 2004. – 274 с.

14. **Оруджев З.** Способ мышления эпохи. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 400 с.

15. **Шедяков В. Є.** Діагностика постсучасного міфу // Політичний менеджмент. – 2010. – № 2 (41). – С. 17-28.

16. **Шедяков В. Є.** Можливості ефективної організації та стимулювання бажаних трансформацій // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2010. – Вип. 19. – С. 327-338.

17. **Донченко О., Романенко Ю.** Архетипи соціального життя і політика: Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.

18. **Пинкер С.** Язык как инстинкт. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 217 с.

19. **Юнг К. Г.** Сознательное и бессознательное. – СПб.: Питер, 1997. – 341 с.

20. **Уилсон А., Уилсон М.** Управление и творчество при проектировании систем. – М.: Сов.радио, 1976. – 256 с.

21. **Тихомирова Є. Б.** PR-формування відкритого суспільства. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 197 с.